

Josip grof Jelačić.

(1801—1859).

Spisal **Ivan Steklasa.**

Lansko leto dné 16. oktobra je minulo sto let, kar je bil rojen ban Jelačić v Petrovaradinu v Slavoniji. Petrovaradinsko mestno zastopstvo je priredilo na ta dan veliko svečanost ter dalo vzdati v hišo, kjer se je rodil ljubimec hrvaškega naroda, spominsko ploščo, a trg med gornjim in dolnjim mestom je dobil ime „Jelačićev trg“. Rodoljubno meščanstvo petrovaradinsko je s tem činom izkazalo dolžno čast velikemu narodnemu junaku. Tudi hrvaški rodoljubni časopisi so proslavljali stoletnico glasovitega bana z raznimi članki, dočim so mažarski listi po stari navadi pogrevali že davno ovržene neresnice o hrvaškem banu, češ da je bil v službi „reakcije“ in „protivnik svobode“. Kaj je bil Jelačić hrvaškemu narodu, more razsoditi samo objektivna zgodovina, katera seveda nima veljave pri slovanskih protivnikih. Da se obnovi spomin tega znamenitega Hrvata tudi med Slovenci, priobčujemo sliko njegovega spomenika in glavne podatke iz njegovega življenjepisa, kakor ga je sestavil Grlović v zbirki življenjepisov znamenitih Hrvatov. Saj je spomin slavnih hrvaških dni izza zadnjega polstoletja največja tolažba za Jugoslovane v sedanjih borbah.

Josip baron Jelačić Bužimski izhaja iz stare hrvaške plemiške rodbine, ki je dajala od nekdanjih hrabre junake krajiški vojski. Poslednjih sto let so dali Jelačići avstrijski vojski pet odličnih generalov: Ivana, Frančiška, Josipa, Jurija in Antona. Ivan (1742 do 1813) in Frančišek (1746 do 1810) sta bila sina Vuka Jelačića petrinjskega in glinskega zapovednika; oba sta postala v Napoleonovih vojnah podmaršala, a poslednji je junaško branil Feldkirch v Vorarlbergu, ko sta ga napadala Oudinot in Massena 22. in 23. marca 1797, ter je bil zato dné 6. aprila 1799 odlikovan z viteškim križcem

Marije Terezije in je postal vsled tega baron. Ta slavni junak se je oženil l. 1799. z baroneso Ano Portner, in iz tega zakona so bratje Josip, Jurij in Anton baroni Jelačići.

Josip Jelačić je bil rojen 16. oktobra 1801 v Petrovaradinu, kjer mu je bil takrat oče divizionar. Imel je že od rane mladosti veselje do vojaškega stanu. Oče ga je odpeljal že l. 1809. na Dunaj in ga predstavil cesarju Frančišku. A vladar ga je dal v dunajsko terezijansko akademijo, kjer so se odgojevali, kakor še dandanes, gojenci za civilno državno službo. Na žalost mu je umrl oče že naslednje leto, in skrb za tri sinove je ostala odslej dobri materi, ki je vneto izvrševala to svojo dolžnost do smrti 28. novembra l. 1817.

Do l. 1819. je ostal Jelačić v akademiji, kjer se je izvrstno naučil več modernih jezikov, pokazal velik dar za zgodovino in pesništvo ter postal spreten borivec, strelec in jahač. Ker je vedno hrepenel po vojaškem stanu, ga je imenoval cesar Frančišek 11. marca l. 1819. za poročnika v 3. dragonskem polku barona Vincenca Kneževića, ki je bil hrvaški podban in praujec Jelačićev po materi. Ta polk je takrat bival na Dunaju. Mladi poročnik, poln idealov, se ni baval samo s sabljo, ampak kakor Preradović je tudi on z vojaško službo družil sveto službo večni lepoti, kar svedočijo njegova zbrana pesniška dela. V tisku so izšla šele l. 1851. Odlikujejo se z visokimi mislimi in z dovršeno obliko. Naravno je, da je tudi Jelačić pisal nemško; kasneje je Demeter prevel te pesmi na hrvaški jezik; njegovo dramatsko pesem „Rodrigo i Elvira“ pa so slišali Hrvatje prvič 28. oktobra l. 1894. na hrvaškem pozorišču.

V tej mladostni pesniški dobi je Jelačić l. 1825. nevarno obolel ter je komaj okreval. General baron Geramb ga je imenoval dné

1. maja l. 1825. za nadporočnika v istem polku in za brigadnega pobočnika. S polkom je odšel v Galicijo, kjer je preživel več nego pet let, potem pa je bil 1. septembra l. 1830. premeščen kot stotnik k ogulinskemu krajiškemu polku. S tem polkom je odšel l. 1831. na Laško, kjer je ostal štiri leta pod posebnim nadzorstvom slavnega generala Radeckega, kateri ga je odlikoval s posebno ljubeznijo in pohvalo.

Ko se je povrnil s svojim polkom v domovino, se je boril dné 17. oktobra l. 1835. v bitki pri Veliki Kladuši na bosenski meji, kjer je od nekdanj bilo dosti pomejnega prepira med krajišniki in med bosenskimi mohamedanci. Jelačić je vodil zadnjo stražo tretje navalne čete ter se je ž njo izkazal tako izvrstno, da je bil v poročilu posebej omenjen ter odlikovan z najvišjim priznanjem Nj. Veličanstva. 20. februarja 1837. je postal major pri pešpolku barona Gollnerja št. 48. in pobočnik feldcajmajstra grofa Lilienberga, zapovednika dalmatinskega. V tej službi je prepotoval in proučil vso Dalmacijo in Črno goru. 1. maja l. 1841. je bil premeščen kot podpolkovnik k prvemu banskemu krajiškemu polku v Glino, kjer je postal že dné 18. oktobra l. 1841. polkovnik. Tukaj se je ne samo kot vojaški zapovednik, ampak tudi kot civilni upravitelj odlikoval tako, da si je pridobil neomejeno zaupanje krajiškega prebivavstva.

Ker so se na bosenski meji neprenehoma ponavljali sovražni napadi, se je vzdignil Jelačić l. 1845. z osmimi kompanijami svojega polka proti Bosni do Podvizda, kjer je po hudem boju 9. julija razpodil zbrane napadavce. Ko se je vračal, je v neki zasedi skoraj izgubil glavo, vendar so ga rešili nekateri junaški podčastniki in vojaki.

Jelačić je ostal v Glini do l. 1848. Banska stolica je ostala izpraznjena po odhodu bana Halerja. Kot namestnik jo je upravljal škof Haulik. Dolgotrajne narodnostne in politične borbe med Hrvati in Madjari zaradi jezika, uprave in raznih drugih hrvaških zahtev, katere so na požunskem saboru odločno branili hrvaški poslanci grof Janko Drašković,

Ljudevit Gaj, Metel Ožegović, Herman Bužan in drugi, so se končale z usodepolnimi posledicami. Prva puška, ki je naznanila v Parizu upor 24. februarja l. 1848., je zadonela po celi Evropi. Narodi so vstali, in dné 13. marca je upor strmoglavil Metternicha. Takrat si je znala pridobiti Ogrska svoje prvo ministrstvo — grofa Batthyanyja. Komaj je prispel glas o dunajskih dogodkih na Ogrsko in Hrvaško, že se je tudi tukaj pokazala želja po novih izpremembah.

Kukuljević je pripeljal 17. marca pred mestno zastopstvo deputacijo meščanov, ki so prosili, da se pošlje h kralju prošnja, naj bi sklical hrvaški sabor. Obenem so sklenili, da gre na Dunaj poslanstvo, ki naj naznani samemu kralju želje hrvaškega naroda. Na čelo odbora, ki je sklical narodno skupščino za razpravljanja o narodnih željah, so se postavili Ljudevit Gaj, Ivan Kukuljević in Ambrož Vranicany. V pripravnem dogovoru pri Vranicanyu je predlagal Gaj glinskega polkovnika Josipa barona Jelačića za bana, pohitel na to v Gradec k nadvojvodi Ivanu, s katerim je bil v zvezi, a od tukaj na Dunaj, da pridobi odločilne osebe za hrvaške prošnje. Tako se je hrvaška želja o imenovanju bana izpolnila še poprej, nego se je 25. marca l. 1848. zbrala v „Narodnem Domu“ narodna skupščina iz cele dežele. Jelačić je bil že z najvišjim odlokom z dné 23. marca imenovan za generala, tajnega svetovavca, upravitelja cele Vojaške krajine, lastnika obeh banskih polkov in za bana Hrvaške, Slavonije in Dalmacije. Skupščina je navdušeno sprejela Gajev predlog ter izvolila sijajno poslanstvo do tristo oseb za Dunaj, ki se je poklonilo kralju Ferdinandu ter mu predložilo hrvaške želje. Poslanstvo je vodil Gaj, a kralj ga je zaslišal dne 31. marca. V znamenje cesarske milosti je bil Gaj imenovan za kraljevega svetovavca.

Novoimenovani ban, kateremu je prinesel glas o njegovi izvolitvi v Glino vrli domoljub baron Dragojlo Kušlan, je pohitel na Dunaj, da tamkaj priseže kot tajni svetnik. Prisego kot ban pa je odklonil iz obzira na izpremenjene odnošaje med Hrvaško in

Ogrsko, ker se ni hotel vezati na nič, česar ne bi mogel izpolniti. Na Dunaju je bil Jelačić sijajno sprejet in že 7. aprila imenovan za podmaršala. 18. aprila se je vrnil novi ban, navdušeno pozdravljen, v Zagreb, in je prevzel vladu 19. aprila. Prva naredba bana Jelačića je bil oglas narodu 25. aprila, s katerim je odstranil tlako in urbarijalne davke. Dva dni kasneje je oglašil za neke zločine naglo sodbo, kar je dalo povod, da je ugovarjalo ogrsko ministrstvo, češ da si prisvaja oblast, katera mu ne pripada. Banski konferenciji je predložil 8. maja, da se naj skliče hrvaški sabor 5. junija l. 1848.; obenem je bil sestavljen začasni volivni red, po katerem je imelo priti v sabor 192 poslancev. Ista banska konferencija je poslala kralju 11. maja adresu, v kateri ga prosi, da jo naj podpira proti premogočnosti ogrske vlade in da pooblastilo banu, dokler sabor ne uredi raznih vprašanj. Ravno isti dan je ogrski palatin, nadvojvoda Štefan, v sporazumku z ogrsko vladu izdal naredbo, v kateri banu zapoveduje, da se ima v vsem pokoriti ogrski vladi in da mora preklicati vse svoje dosedanje naredbe, a podmaršal Ivan baron Hrabovský je bil imenovan za kr. poverjenika za Hrvaško, Slavonijo in Vojaško krajino. Topot se prvičkrat imenuje ime tega generala, ki je bil divizijonar v Petrovaradinu, v taki zvezi s Hrvaško. Takrat je bil star že 69 let. Hrabovský je poslušal zapoved palatina in ogrske vlade ter je razgnal karlovški kongres, ker le-ta ni hotel priznati ogrske vlade; pri tem poslu je na Karlovce streljal ter razdejal velik del mesta.

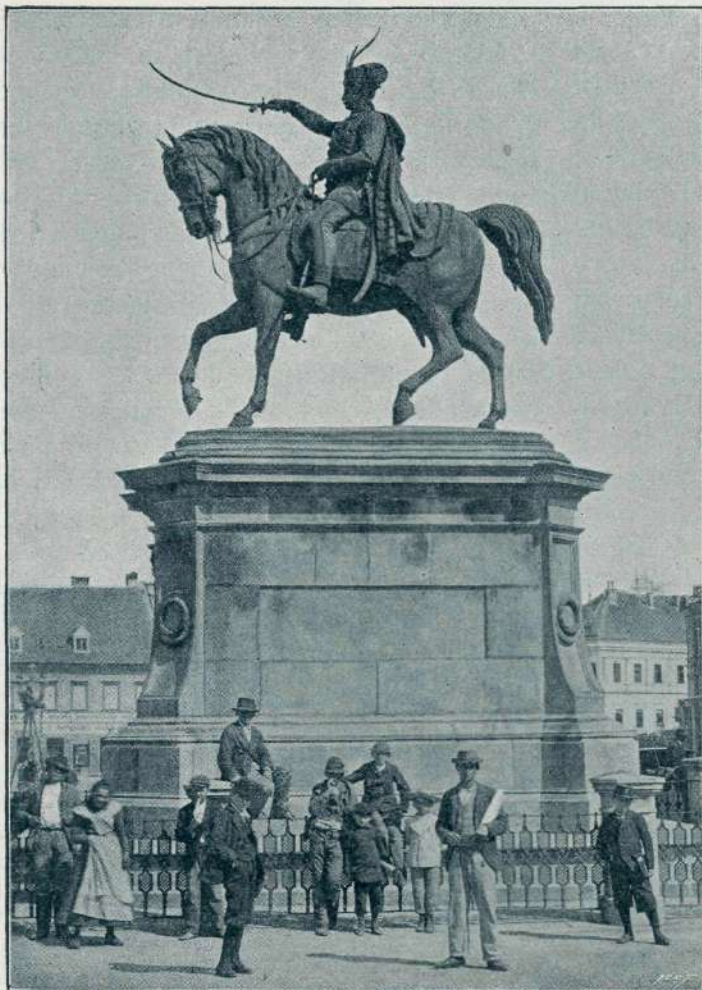
S tem se je začela vojska med Ogrsko in Hrvaško. Kasneje je Hrabovský predal Petrovaradin Madjarom, kakor je tudi general Jović izročil Osek 22. oktobra l. 1848. ter s tem silno obtežil banovo stališče v Slavoniji in Bački. Hrabovský in Jović sta bila kot cesarska generala leto kasneje vjeta, postavljena pred vojaško sodnijo, obsojena na smrt, ali od cesarja pomiloščena na večletno temnico. Hrabovský je umrl l. 1852. v olomuški trdnjavi.

Ker se ban medtem ni pokoril zapovedi ogrske vlade od 11. maja l. 1848., se je ta pritožila pri kralju, ki je 29. maja z najvišjim pismom iz Inomosta zapovedal Jelačiću, da ne sme otvoriti za 5. dan junija sklicanega sabora brez kraljevega dovoljenja in da ima v 24 urah odpotovati v Inomost na cesarski dvor, da se opraviči.

Banska konferencija pa je v svečani izjavi na bana dné 2. junija navela razloge, iz katerih se otvoritev sabora ne more preklicati. Res se je sabor 5. junija sešel v Zagrebu najprej na Katarininem trgu in kasneje v gledališki dvorani današnje mestne hiše. Prvo delo sabora je bilo, da ustoliči bana. Ta svečanost se je izvršila 5. junija l. 1848. na Katarininem trgu. Ban je dan poprej prišel iz Branice v Zagreb, kjer so mu izkazovali velike časti. Iz Karlovcev je prišel srbski patriarh Rajačić, da po banovi želji ustoliči bana, ker je bil škof Haulik odsoten. Ko je bilo prebrano kraljevo ročno pismo o imenovanju banovem, so dovedli s posebnim poslanstvom patriarha v sabor, in potem bana, ki je prevzel predsedništvo s kratkim nagovorom in v roke patriarhove položil bansko prisego ter razvil svoj program. Ko je še patriarh pozdravil bana, je šel ves sabor najprej v cerkev sv. Marka, kjer je opravil službo božjo škof Ožegović, a potem v pravoslavno cerkev, k „blagodarenju“.

Takoj po instalaciji in dokler je ostal sabor zbran, da razpravlja o važnih vprašanjih, je odpotoval ban v spremstvu mnogoštevilnih odličnjakov, med katerimi so bili polkovnik Denkstein, grof Nugent, grof Ljudevit Drašković, baron Frančišek Kulmer i. dr., v Inomost, kjer je bil 19. junija v prisotnosti vsega dvora, ministrov in diplomatov sprejet v avdienci. Sprejem ni bil milostljiv. Tukaj je Jelačić tudi zvedel, da se je onih 35.000 krajišnikov, ki so takrat stali pod Radeckim na Laškem, obrnilo s prošnjo do Radeckega in do kralja, da bi se smeli povrniti v domovino, kateri je zapretila nevarnost. Še iz Inomosta jim je poslal 20. junija oglas, v katerem jim javlja, da

mu je cesar in kralj v včerajšnji avdienciji imenoval nadvojvodo Ivana kot posredovavca, ki naj poravna prepire med Hrvaško in Ogrsko; zato naj ostanejo le mirni ter zvesti kralju in domovini na mestu, kjer so potrebni. V Karlovcih se je sicer že začel nered, ali on (ban) je že poskrbel, da se zopet napravi red.

Spomenik bana Jelačića v Zagrebu.

Ko se je ban vračal iz Inomosta v Zagreb, je dobil v Lienzu glas, da mu je cesar že z manifestom od 10. junija na tožbo nadvojvode palatina Štefana in ogrske vlade radi nepokornosti vzel vse časti in bansko dostojanstvo ter imenoval za poverjenika barona Hrabovskega, kateremu je poveril tudi preiskavo proti njemu. Spremstvo ba-

novo je bilo pobito, le on je ostal miren. Ko se je povrnil v Zagreb, kjer je bil navdušeno sprejet, je odšel precej v Slavonijo, da pomiri narod, in potem na Dunaj, kjer so se začeli s posredovanjem nadvojvode Ivana dogovarjati, kako bi se pomirile hrvaške in ogrske razmere. Ti dogovori med banom Jelačićem in grofom Batthyanyjem niso imeli

nobenega uspeha, in pogodbe za pomirjenje, katere je hrvaški sabor dal banu, so ostale neizpolnjene.

Dokler je bil ban na Dunaju, so ga obiskovali mnogoštevilni častniki cesarske vojske, ministri, diplomatje in druge odlične osebe. Ban je stanoval v hotelu „Pri divjem človeku“ na Koroški cesti; tu sta pri njem stanovala Kukuljević in Vukotinović, ki sta bila v narodni opravi njegova častna straža. Pridružil se jima je tudi minister Doblhof, ki je jako spoštoval Jelačića. Na pozdrav velike deputacije generalov in častnikov je ban odgovoril z zanosnim govorom, ki mu je pridobil naklonjenost vseh krogov. Zvečer 29. junija l. 1848. so priredili banu pred njegovim stanovanjem ogromno bakljado, pri kateri sta sodelovali dve vojaški godbi. Na hrvaški pozdrav je ban odgovoril hrvaško in se zahvalil vsem ter obljubil, da bodo vsi oni, ki spoštujejo postavo, narodno bratimstvo in prestol, pri Hrvatih našli poštenih za-

veznikov. — A od dné do dné je postajalo jasneje, da mora priti do krvave borbe. Hrvaški sabor je odredil, da se začno po celi deželi nabirati doneski za oboroženje. Velike zasluge za organizacijo narodne vojske si je pridobil hrabri otoški polkovnik Dane Rastić, ki je kesneje kot banov brigadir slavno sodeloval v vojni ter si pri

Tapio Bicske izvojeval križ reda Marije Terezije, baronstvo in podmaršalsko čast.

Ban se vrne v Zagreb ter sporoči saboru 6. avgusta, da so dogovori brezuspešni. Sabor izdâ v istem smislu oglas na narod. Še enkrat 31. avgusta pozove kralj Ferdinand Jelačića iz Schönbrunn, da ponovi dogovore. A ti se niso vršili. Že 4. septembra 1848. je bil Jelačić s cesarskim ročnim pismom iznovič postavljen v vse svoje časti, Bilo je gotovo, da izbruhne revolucija. Ban je zbral do 50.000 mož, od katerih je pustil 10.000 pod generalom Rothom v Slavoniji, da jo branijo, a z ostalo vojsko je odšel početkom septembra do Drave. V Varaždinu je izdal 10. septembra svoj manifest na narod, v katerem razlaga, zakaj se je lotil orožja, a drugi manifest na Madjare. Ban je udaril čez Dravo pri Varaždinu 11. septembra z vso svojo vojsko, ki ni bila niti najmanje urejena ter slabo oskrbljena. Kako je slabo bilo tedanje preskrbovanje, se vidi najbolje iz tega, da je mogel hrvaški sabor izdati za vojsko samo 254.250 goldinarjev, a vse ostalo se je moralo pokriti z darovi, podporami in rekvizicijami. Po prehodu čez Muro se je ban združil z generaloma Zoisbergom in z Kempenom po kratki praski pri Mölvaru. Vedno dalje je prodiral po Ogrskem. V Šiofoku dobi cesarsko pismo, s katerim ga vladar potrjuje v njegovi časti; proglašâ manifest z dné 10. junija za neveljaven ter izraža banu cesarsko zaupanje. Ko Jelačić tako napreduje, dobi od nadvojvode palatina Štefana iz Vesprima pismo, v katerem mu ta sporoča, da je kralj poveril grofu Batthyanyju sestavo novega ministrstva; na ta način se bode stanje na Ogrskem izpremenilo ter zopet napravil red in mir. Radi tega naj ban ustavi vojsko ter naj pride k palatinu na dogovor. Toda ban je sporočil, da pod sedanjimi okolnostmi ne more ustaviti vojske, pač pa je pripravljen priti drugi dan v okolico Szeneša pri Blatnem jezeru na dogovor.

Ali do tega dogovora ni prišlo. Bana so namreč povabili na ladjo, na kateri je bival nadvojvoda. Vse je bilo že priprav-

„Dom in Svet“ 1902, št. 9.

ljeno za odhod, kar začne banovo spremstvo sumiti, da na neprijateljski strani — a brez znanja nadvojvode — kujejo neko zaroto, da bi dobili bana v svoje roke. Zato so prosili bana, naj se varuje in ne gre k sovražnikom. Ban se je dal pregovoriti, in tako je bil v zadnjem času preprečen tudi ta dogovor. Ban prodira dalje, in neposredno pred Stolnim Belgradom se mu pridružijo oddelki huzarskih in kirasirskih polkov grofa Vrbne, barona Kresa in grofa Hardega, ki mu znatno ojačijo vojno moč.

Dné 29. septembra je prišlo do prve bitke pri Pakozdu. Sovražnik se umakne do Budima, a Jelačić vzame Pakozd. Tukaj sklene premirje na tri dni, ker je dobil poročilo, da se je vojska, katero je pustil pod Boto na meji Slavonije, udala sovražniku. Moral si je torej zavarovati zvezo z Dunajem. Tam je izbruhnil upor z isto silovitostjo kakor v Pešti, kjer so 28. septembra podmaršala Lamberga na mostu grozovito umorili, kakor dné 6. oktobra vojnega ministra grofa Latourja na Dunaju. Zato je pohitel ban z vojsko preko Rabe in Altenburga pred Dunaj, a drugi del vojske — 14.000 mož — je izročil generalu Todoroviću, da jih odpelje za obrambo domovine skozi Štajersko domov.

Z umorom grofa Lamberga se je začela na Ogrskem državljanska vojna, ki je še tisti dan prisilila nadvojvodo Štefana, da se je odrekel palatinatu in izselil na Nasavsko.

Ko je ban hitel proti Dunaju, kateremu se je približal že 10. oktobra in se združil s cesarskimi četami, ga je imenoval cesar dné 3. oktobra za vrhovnega zapovednika in kraljevega poverjenika za celo Ogrsko. A Jelačić ni sprejel niti tega zapovedništva niti poverjenišva, ker je ostal v taboru pred Dunajem. Tu se je zbirala vojska, kateri je stopil na čelo feldmaršal knez Windischgraetz. 22. oktobra so obdale cesarske čete Dunaj, a ban je zasedel kot zapovednik prvega zbora s svojimi četami pokrajino od Kaiser-Ebersdorfa do Himberga. 24., 25. in 26. oktobra so se dunajski uporniki hudo

spopadli s cesarsko vojsko; 28. oktobra je sledil splošni napad na mesto. Ban je naskočil okraje Landstrasse, Erdberg in Weissgärber ter prodril do invalidskega doma in do Schwarzenbergove palače z enim krilom, med tem ko so Gradiščani in Brodžani v Rambergovi diviziji zasedli Leopoldovo mesto.

Z druge strani je pa začela groziti madjarska vojska. Prekoračila je Litavo in Fischo. Ban pohiti pred Schwechat, kjer sta se obe vojski strnili 30. novembra. Tu je ban sijajno premagal sovražnike. Drugi dan je sledil napad na notranje dunajsko mesto; pri tem napadu je sodelovala tudi hrvaška divizija Hartlieb. Otočani napadejo dvorna vrata ter si osvojé cesarski dvor! Še tisti dan se je Dunaj moral vdati. Največja zasluga za ta veliki uspeh gre banu Jelačiću. Za svoje junaštvo je dobil veliki križ Leopoldovega reda s cesarskim lastnoročnim pismom ter od ruskega cesarja red sv. Vladimira in takisto pismo.

Sledilo je primirje na več tednov. V tem času se je zgodila izpremembra na avstrijskem prestolu. Ban Jelačić je bil dné 2. decembra navzoč v Olomucu, ko so proglasili Frančiška Jožefa I. za cesarja in kralja. Takoj nato se je začela iznova vojska na Ogrskem. Jelačić je prestopil mejo pri Brucku ter pognal sovražnika pri Parendorfu do Nižidskega jezera. Nekoliko dni kasneje je osvojil ban Altenburg in Mošonj, 27. decembra Rab, a 28. decembra je premagala Ottingerjeva brigada sovražnika pri Kapolni. Dva dni potem, dné 30. decembra, je izvojeval ban pri Moru nad Perczelom eno svojih najsijajnejših zmag ter zajel 2000 mož, 23 častnikov in 6 topov. Dné 3. januarja l. 1849. je bila krvava praska pri Tetenju. Sovražnik se je umaknil, in 4. januarja se je približala naša vojska Budimu, ki ga je drugi dan brez vsakega odpora vzela Madjarom! Sovražnik se je umaknil proti Vacu in Szolnoku. Za nekaj časa so se duhovi pomirili, a kmalu se je borba zopet nadaljevala. Dné 26. in 27. fe-

bruarja je bila krvava bitka pri Kapolni, a 4. aprila napade Klapka brigado Rastićevo od treh strani: od Danyja, Isaszega in Tapio Bieske. Hrabri Otočani so odločili zmago z bajoneti; zato sta bila kasneje odlikovana general Rastić in poročnik Pavel Jurković z viteškim križcem vojnega reda Marije Terezije in z baronstvom. Ban Jelačić pa je bil imenovan 13. marca za topničarskega generala in vrhovnega zapovednika južne vojske, dočim je za Windischgratzom nastopil na severu general Welden.

Jelačića je zadela težka naloga, da zbere na več krajev razdeljeno cesarsko vojsko po Bački, Banatu in ob Dravi in da se uspešno upre sovražniku. Zbral je 21.000 mož in 74 topov ter udaril 24. aprila proti Oseku, vzel Srem ter se utaboril v Rumi. Cela njegova vojska je štela 72.000 mož; toda zaradi raznih bolezni, posebno kolere, in zaradi drugih pomanjkljivosti je bilo komaj deset bataljonov pripravnih za boj. Sovražnik se je bil učvrstil v Petrovaradinu, odkoder je napadal naše. Ponoči na 7. junij se je vnel krvav boj med banovo vojsko in med sovražnikom pri Kaču, a ponoči 12. junija je vzel Jelačić Novi Sad, ki ga je pa sovražnik razdjal z bombami iz trdnjave petrovaradinske. 25. junija je vzel ban Stari Bečej, a po manjših praskah se je sešel 14. julija s sovražnikom pri Hegyesu, kjer se je moral pa umakniti v najboljšem redu, ker je bilo sovražnika dvakrat več nego njegove vojske.

S to borbo se končuje Jelačićovo vojevanje, ker je kmalu potem Haynau osvojil Temešvar ter se je ban trudil, da se zedini z glavno vojsko. Zato gre v Temešvar. A še prej, nego pride Jelačić tje, se vda Görgey ruskemu generalu Lüdersu 13. avgusta 1849. pri Vilagošu. S tem je bila vojna končana.

Jelačića so poklicali koncem avgusta na cesarski dvor, da sodeluje tamkaj pri posvetovanjih, kako bi se imela urediti Hrvaška, Slavonija in Vojaška krajina. Znano je, kako je ban o tem mislil in delal; a rezultat teh posvetovanj je bil ves drugačen: proti od-

ločni volji bana Jelačića so uvedli v celi monarhiji absolutizem. Pač pa je dobil Jelačić za svoje zasluge 29. julija 1849. komanderski križ reda Marije Terezije, in temu odlikovanju so dodali še svoje visoke redove tudi ruski car, kralja saški in hanoveranski, vojvoda parmski in drugi.

Ko je bival Jelačić na Dunaju, je prišel tudi k grofu Stockau-u v Napajedl na Moravskem na lov, kjer je spoznal njegovo ljubeznivo hčerko Sofijo. Oženil se je z njo 23. julija l. 1850. ter prišel z ženo dva dni pozneje v Zagreb. Z nepopisnim slavljem je sprejelo glavno mesto hrvaško bana in banico.

Po vojni in po prvem preustroju monarhije se je povrnil ban kot guverner in vrhovni zapovednik Hrvaške, Slavonije in Dalmacije ter kot guverner Reke v Zagreb, kjer je ostal do svoje smrti. Potoval je pogostoma po svojih zemljah a v važnih zadevah seveda tudi na Dunaj. L. 1851. je postal lastnik pešpolka št. 46. ter je istega leta kupil od grofa Erdödyja grajščino Nove dvore, kjer je počival zadnja svoja leta. Ban Jelačić si je pridobil mnogo zaslug, da so povišali zagrebško škofijo v nadškofijo, da se je ustanovilo „Društvo za zgodovino jugoslavensko“, da so dobili Hrvatje narodno gledišče in gospodarsko društvo, in se je sploh zanimal za vse kulturne zavode.

Zadnje odlikovanje mu je podelil vladar, ko ga je povišal v grofovski stan 24. aprila 1854. Ker ni imel sinov, je prešlo grofovstvo po njegovi smrti na njegova dva brata: na podmaršala Jurija in na Antona in njune potomce. Ban je imel samo eno hčer Anko, ki je pa umrla že l. 1855. Pod vlado absolutizma pa Jelačić ni mogel več razvijati svojih čilih duševnih moči; vsled raznih neuspehov je obolel duševno in telesno ter začel hirati. Za dalj časa se je moral umakniti v Nove dvore ter prepustiti vsa opravila svojemu namestniku, dvornemu svetniku Conradu. Tako je bolehal dalje in l. 1859. mu je duh čisto otemnel. Trpel je hude muke in slednjič je v banskih dvorih v prisotnosti svoje ljubeče soproge in svojih

bratov prejel 14. maja svete zakramente za umirajoče ter umrl v noči od 19. na 20. maj 1859. ravno o polnoči v 58. letu svoje starosti. Njegova smrt je pretresla vso Hrvaško z globoko žalostjo. Že drugi dan po smrti so balzamirali banovo truplo ter ga v sijajni obleki postavili v banskih dvorih na mrtvaški oder. Na tisoče ljudi je prihajalo, da se poslové od svojega ljubljenelega bana, med njimi pod vodstvom podmaršala Šokčevića tudi velika vojaška deputacija. Truplo banovo so prepeljali 26. maja iz Zagreba v Nove dvore, kjer je shranjeno v kapelici rodbinske grobnice. Izprevoda so se udeležile mnogoštevilne deputacije, dostojanstveniki, vojaštvo in ljudstvo. Grof Dragutin Erdödy je nosil pred krsto bansko žezlo, a grof Štefan Drašković bansko zastavo. Kardinal nadškof Haulik je vodil izprevod, a vojaškemu konduktu je zapovedoval podmaršal Šokčević. Drugi dan je bral v prvostolni cerkvi svečane zadušnice kardinal Haulik. Jelačiću banu na čast je odredilo Njeg. Veličanstvo po njegovi smrti, da prvi banski, danes otoški polk št. 79, nosi na večne čase njegovo ime.

Ban Jelačić je bil nenavadno lep človek, srednje, krepke postave, črnih las, pozneje nekoliko plešast, temnih oči, jakih obrvi, debelih, kratkih brk, slokega nosa in plemenitega izraza v licu. Glas mu je bil prijazen in mehak, držal se je junaško in odločno, mislil brzo in bistro. Bil je strog, pravičen — ali tudi blag in rahločuten. Visoko naobražen, je govoril več modernih jezikov ter bil jako živahnega temperamenta. Njegovo geslo „Što Bog daje i sreća junačka“ je vrezano tudi na njegovem grobu.

Sedem let po njegovi smrti, dné 16. decembra 1866., so slovesno odkrili v Zagrebu na Jelačičevem trgu njegov veliki bronasti spomenik, ki ga je vlil dunajski kipar Anton Fernkorn. Stroške je pokrili hrvaški narod s prostovoljnimi doneski. Svečanemu odkritju so prisostvovali: zastopnik Nj. Veličanstva, podmaršal grof Bellegarde, tedanji kraljevi pobočnik, ban Josip Šokčević, dvorni svetnik Ognjeslav Utješenović kot zastopnik

dvorne pisarne, ves sabor s predsednikom dr. Šuhajem, razni mnogoštevilni dostojanstveniki, med njimi generala Preradović in Mamula ter brata pokojnikova grofa Jurij in Anton, vojaštvo, svečeništvo, razne oblasti, društva in silna množica ljudstva. Malo po enajsti uri predpoludnem je padel zastor s spomenika; škof Kralj je potem opravil cerkveni obred, „Kolo“ in „Glasbeni zavod“ sta odpela pesem „Jelačicu banu“, a vojaštvo je med obredom dalo čast s strelom in godba je igrala. Opoldne je bil banket pri „Caru avstrijskem“, zvečer svečana predstava Kukuljevičevega „Stjepka Šubića“ v narodnem gledišču, slednjič pa se je zasvetilo vse mesto v krasni razsvetljavi. Bil je krasen naroden praznik!

Jelačičeva vdova je po njegovi smrti zapustila Hrvaško, se vrnila na Moravsko, se potem omožila z grofom Dubskim ter umrla pred 12 leti. Nove dvore je prevzel banov brat grof Jurij Jelačić.

O velikem banu so napisali zgodovinarji že celo literaturo, katero je do l. 1863. vestno zbral Wurzbach. Odtlej se je število spisov o njem še znatno povečalo, dasi še doslej ni natančno popisano njegovo krepko delovanje. En del banovih „Spominov“ je obdelal v francoskem jeziku vrli drug in bojni tovariš Jelačičev iz l. 1848., hrvaški rodoljub podmaršal baron Neustädter, ki je umrl v Zagrebu 15. decembra l. 1866. precej po odkritju Jelačičevega spomenika.

Jelačičevo ime nosi tudi ustanova za bolne krajišnike iz l. 1848. in za njihove sirote; to ustanovo je osnovalo hrvaško ljudstvo s svojimi doneski.

Ime Jelačiča bana bode živelo v hrvaškem narodu in v njegovi zgodovini. Bodočnost bode razjasnila popolnoma, da Jelačić ni bil samo plemenit človek, ampak tudi veren služabnik svojega kralja, vdan sin hrvaškega naroda in požrtvovalen prijatelj pravemu narodnemu napredku.

Eno samo tiho rožo ...

Eno samo tiho rožo
meni dala je pomlad,
eno samo izmed cvetja
vseh poljan in vseh livad.

In prenesel sem jo varno
v svoj preprosti, mirni stan,
da ubranim jo viharjem,
da ne stre je dih hladan. —

V stan zaveli so viharji,
roža mi je vsáhnila:
takrat v mojo mlado dušo
mrzla smrt je dáhnila ...

In kot da je pot končana,
zdaj oziram se nazaj —
tja, kjer spi pod razvalino
moj prelepi mladi raj ...

Ivo Danič.

